

dokumenty ve Slezském sborníku 1961, 2. — Okrajově se dotýká této problematiky i další Valentova studie *Plány německé buržoazie na neutralizaci Ostravska a Těšínska 1918—1920*, Slezský sborník 1960, 3.

- 23 E. Buława, *Początki polskiej władzy na Śląsku Cieszyńskim*, Zaranie Śląskie 1962, 4, 776.
- 24 Zaranie Śląskie 1960, 4, str. 605.
- 25 Stanisławska hodnotí velmi kladně činnost Karola Sliwky, komunistického poslance na Těšínsku. Káň a zase upozorňuje na kritiku, kterou provedl tehdejší KV KSC na Ostravsku o jednostranné „polské“ agitaci Sliwkově, která měla vliv na ztrátu českých hlasů pro KSC ve volbách 1935—1936.
- 26 Podrobnou recenzi Kozeňského knihy viz ve Slezském sborníku nebo ve Slovanském přehledu.
- 27 Slezský sborník 1959, č. 4.
- 28 O. Káň a, *Poměr dělnické třídy a dělnických organizací Ostravska k národnostní otázce v buržoazní a socialistické CSR*, Slezský sborník 1960, 1.

Josef Kolejka

Josef Janáček, **Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu**. Praha 1963, Státní pedagogické nakladatelství, 288 str.

Nová Janáčková práce vyšla v edici Na pomoc učitelí; následuje po knize Míkové, shrnující vývoj našeho zemědělství ve feudálním období. Význam obou knih nekončí ovšem tím, že rozšíří znalosti našich pedagogů. V posledních letech procházela naše historiografie obdobím, v němž převládala monografická práce, zkoumání určitých problémů do hloubky na základě pramenného výzkumu. V současné době potřebujeme shrnutí získaných poznatků. V tomto smyslu přispívají Míková i Janáčková práce rozvoji celého našeho bádání o starších dějinách našich zemí.

Je nepochybné, že Janáček byl k sepsání knihy o vývoji řemeslné výroby v období feudalismu u nás tou nejpovolanější osobou. Jeho dosavadní práce jej kvalifikovaly jako nejlepšího znalce hospodářských dějin našich měst v 16. století. Jeho zájem o období, v němž se městská řemeslná výroba stala téměř naprostým hegemonem nezemědělské výroby, se také odrazil v knize tím, že tři čtvrtiny rozsahu práce zabírá výklad o 14.—16. století. Partie o období předchozím a následujícím tvoří jen jakýsi úvod a závěr. I když se touto skutečností stává název práce poněkud nepřesným, nelze říci, že by tato struktura byla na škodu jejímu významu.

Při výkladu o 15. a 16. století se Janáček opírá o své vlastní výzkumy, při sledování ostatních období o literaturu (především V. V. Tomka, Z. Wintra a F. Grause). Strukturu knihy však tento dvojitý zdroj při získávání podkladů neohrozil. Je to způsobeno tím, že kniha má jednotnou koncepci. Janáček si všímá technické úrovně řemesla, zabývá se počtem řemeslných odvětví, sociálním postavením osob, které se na řemeslné výrobě podílely, podrobně kreslí vývoj cechovní organizace; všechny tyto (a i další) otázky pak sleduje především z jednoho zorného úhlu, a tímto zorným úhlem je vývoj místního trhu.

Místní trh vznikl jako nutný důsledek oddělením řemesla od zemědělství. Město se stalo centrem určité oblasti, v které docházelo k výměně zboží mezi venkovskými zemědělci a městskými řemeslníky. S výjimkou oblastí, kde existovala vyspělá exportní výroba, byla obrovská většina řemeslnických výrobků prodána na místním trhu a většina zemědělských výrobků z oblastí, které k místnímu trhu určitého města náležely, proudila do tohoto města. To jsou skutečnosti, které Janáček sám neobjevil. Tím novým, co Janáček přinesl, je jednak hlubší rozbor otázky trhů, jednak konsekvence, s kterou je mu sledování místního trhu osou vývoje řemeslné výroby v období feudalismu. Vznik místního trhu umožnil prosperitu městské řemeslné výroby; jestliže v některých městech překročila hranice místního trhu, svědčí to o její vyspělosti. V 15. a 16. století rozpad místních trhů naopak byl hlavní příčinou hospodářského úpadku řemeslnictva v královských městech.

Kladem Janáčkovy práce není však jen její jednotnost; a je zbytečné zmiňovat se o těch kladech, které vyplynuly prostě z toho, že Janáček do této obecnější práce vložil výtěžky svých vědeckých výzkumů. Pozornosti zasluží však skutečnost, že Janáček dovedl přinést řadu nových postřehů i v těch částech knihy, které zpracoval na základě literatury. Velmi cenné jsou např. partie o vzniku měst, o vzniku cechů a jejich vývoji ve 14. století, do jisté míry průkopnický je výklad (i když dosti stručný) o řemeslné výrobě v 17. a 18. století.

V některých otázkách ovšem nelze se všemi Janáčkovými soudy zcela souhlasit; autor ostatně sám v předmluvě mluví o tom, že u některých problémů je třeba přistoupit k diskusi. Týká se to i jedné ze základních tezí Janáčkovy práce, totiž místního trhu. Janáček nepochybně správně vyzdvihuje význam jeho úlohy, avšak bude nutno prohloubit zkoumání jeho struktury. Nemohu se v recenzi Janáčkovy práce zabývat celou touto problematikou, pokusím se proto dotknout se alespoň jednoho momentu.

Již ve čtrnáctém století existovala města velká a malá, města s velkou specializací řemeslné práce a města, v nichž se rozvinula pouze základní řemeslná odvětví. Jak vysvětlíme tuto skutečnost z hlediska existence místního trhu? Janáček na tuto otázku částečně odpovídá tím, že rozlišuje v rámci místního trhu trh městský (území uvnitř hradeb s předměstími) a venkovské zázemí. Zemědělské zázemí neposkytovalo podněty k širší specializaci řemeslné výroby, protože na vesnici byla poptávka celkem jednoduchá a týkala se pouze těch nejdůležitějších životních potřeb; pro rozvoj řemeslné výroby byl rozhodující tedy trh městský (str. 25—26). Toto Janáčkově vysvětlení však vyhovuje jen u části měst, totiž u těch, jejichž velikost byla způsobena buď mimořádnými možnostmi konsumpce (tedy tam, kde např. sídlil královský dvůr) nebo rozvojem velkoobchodu. U většiny našich měst střední velikosti (jako byly např. Znojmo, České Budějovice, do jisté míry také Brno a Olomouc) však musíme naopak předpokládat, že jejich velikost souvisela do značné míry právě s rozvojem řemeslné výroby. Tvrdit pak, že rozvoj výroby vyvolala hlavně velikost města, znamená do jisté míry zaměňovat příčinu za následek.

Podle mého mínění spočívá chyba Janáčkovy postupu v tom, že poněkud zjednodušil „venkovské zázemí“ města a ztotožnil je pouze s vesnickými obyvateli, tedy s poddanými, jejichž poptávka se skutečně týkala těch nejjednodušších řemeslných výrobků. Na venkově však neexistovali jen poddaní, ale také příslušníci feudální třídy. Je nepochybné, že výrobky zlatníků, ostružníků, kožešníků, pasířů, uzdařů, sedlářů a dalších řemesel, o jejichž výrobky celkem nemohla mít zájem obrovská většina prostého venkovského obyvatelstva, kupovali měšťané. Avšak s nimi a vedle nich byli důležitými zákazníky těchto řemeslníků také šlechtici či duchovní, kteří bydleli na venkově. A není možno zapomenat na další okolnost: k specializaci řemesel a jejich rozvoji ve větších městech přispívalo nepochybně i to, že jejich výrobky kupovali i měšťané malých měst a městeček, v nichž se specializovaná výroba nerozvinula. To je totiž další moment, který je při zkoumání struktury místního trhu nutno brát v úvahu. Ve 14. století vyráběli řemeslníci v mnoha malých městech a městečkách jen ty výrobky, které nalézaly odbytu mezi vesnickým (poddaným) obyvatelstvem. V takových malých centrech řemeslné výroby nalezneme většinou jen řezníky, pekaře, pivovarníky, kováře, ševce, bednáře, tkalce či soukeníky, sladovníky a pouze ojediněle příslušníky jiných řemesel. I městečka si ovšem vytvářela svůj místní trh, avšak jen v omezené míře: při odběru jiných řemeslnických výrobků byla i se svým okolím vlastně součástí širšího místního trhu větších měst. To ovšem znamená, že se místní trhy jednotlivých měst neprostupovaly jen na okrajích; současně existovalo do určité míry i jakési hierarchické uspořádání oblastí místních trhů! A byla to právě poptávka příslušníků feudální třídy a obyvatelů menších měst, která podporovala rozvoj specializovaných řemeslných odvětví ve větších městech.

V malých městech a městečkách ovšem řemeslná výroba nehrála po ekonomické stránce hlavní úlohu: zdrojem výživy většiny jejich obyvatel zůstávalo zemědělství. Mohlo tomu být

tak i u měst větších? Podle Janáčka nacházíme ve 14. století „i některá velká města se specializací nerozvinutou, protože v nich zemědělská výroba doposud zatlačovala řemeslnou výrobu k bezvýznamnosti“ (str. 61). Myslím, že toto stanovisko není správné. Počet osob, které na jednom sídlišti mohly mít zemědělství jako hlavní zdroj obživy, byl totiž u nás ve středověku determinován. Nebylo možno z jednoho místa obdělávat pozemky, které byly od něho značně vzdáleny. Proto u každého většího města je podle mého mínění již apriorně třeba předpokládat, že v něm zemědělství nehrálo ekonomicky hlavní úlohu. Janáček ovšem uvádí konkrétní příklad — město Znojmo, a na tomto příkladě dokazuje oprávněnost své teze. Je tedy nutno zabývat se alespoň stručně otázkou významu zemědělství ve Znojmě.

Je pravda, že znojemští měšťané vlastnili mnoho nemovitostí na venkově. Sloť především o vinice, pouze v mnohem menší míře o pole. Nesmíme však zapomínat na dvě skutečnosti: 1. nelze vždy ztotožňovat vlastnictví zemědělské půdy se zemědělským povoláním — bohatí patricijové mívali celé vesnice, sotva je však možno pokládat proto za zemědělce (Rožmberky také nepokládáme za zemědělce); 2. pro mnohé řemeslníky či obchodníky znamenalo vlastnictví vinice bezpečné uložení peněz na straně jedné a vedlejší příjem na straně druhé. Rozhodující je tedy otázka, kolik bylo ve Znojmě obchodníků a řemeslníků. Janáček se opírá o tvrzení, že roku 1415 bylo ze 780 poplatníků ve Znojmě jen 72—81 řemeslníků (str. 93). Kdyby tomu bylo tak, nezbylo by než přiznat, že jeho teze je správná. Ve skutečnosti jde však o omyl. Janáček sám uvádí, že čísla o počtu řemeslníků převzal z prací B. Mendla. V Mendlových Sociálních krisích se součet 72—81 řemeslníků objevuje, avšak nejde o všechny řemeslníky ve Znojmě, nýbrž pouze o poplatníky, kteří platili dávky z řemesla a z movitého majetku; tento součet tedy vůbec nezahrnuje řemeslníky, kteří vlastnili nějaký nemovitý majetek, a představuje tedy pouze zlomek skutečného počtu znojemských řemeslníků. Celkový počet řemeslníků ve Znojmě Mendl bohužel neuvádí. O tom, že řemeslná výroba byla ve Znojmě dosti rozšířena, svědčí však některé jiné Mendlovy údaje. Nelze přece za města „s nerozvinutou specializací“ počítat taková, v nichž nacházíme taková řemeslná odvětví, jako stolaře, koláře, mečíře, konváře, měšečníky, tobolečníky a paterníky. — Zjištění Janáčkova omylu při stanovení počtu znojemských řemeslníků k roku 1415 samozřejmě také znehodnocuje srovnání se součty pohusitskými a všechny úvahy, které na tomto základě Janáček založil o přeměně města zemědělského v město řemeslnícko-zemědělské (str. 125).

Namátkou jsem vybral dva z mnoha problémů, o nichž bude nutno v budoucnu diskutovat (k dalším náleží např. otázka úrovně řemeslné výroby u nás v předkolonizačním období nebo problém, zda k nástupu cechů do politického života došlo již ve 14. nebo až koncem 15. století). Můžeme být Janáčkovi vděční, že svou knihou dává k takovým diskusím základ. Ovšem hlavní význam jeho knihy spočívá jinde. Naši vědě skutečně chyběl shrnující pohled na rozvoj řemeslné výroby za feudalismu, psaný historikem, kterému je tento obor vlastní, a který současně dovede skutečně synteticky vykreslit kontury vývoje. *Jaroslav Mezník*

Документи Богдана Хмельницького 1648—1657. Упорядники І. Крип'якевич та І. Бутч. Інститут суспільних наук Академії Української РСР — Архівне управління при Раді міністрів Української РСР, вид. АНУСРСР, Київ 1961, стр. 739.

Literatura a pramenné edice, obírající se dějinnou problematikou národně osvobozenického hnutí ukrajinského národa v 1. pol. 17. století, hnutí, vrcholícího revolučním a osvobozenickým bojem pod vedením Bohdana Chmelnyckého v l. 1648—1654, patří dnes k nejobsáhlejším v historiografii obecných dějin. Již ve své době — počátkem 2. poloviny 17. století — upoutal osvobozenický boj ukrajinského národa pozornost italských a francouzských historiků a vojenských geografů. Od těch dob do dneška byly napsány stovky monografií a studií takřka ve všech evropských jazycích a publikovány desítky pramenných edic. Zvláště bohatá byla žeu vědeckých (a vědecko-populárních) prací, které byly vydány v souvislosti s třístým výročím opět-